

УДК 343.9

С. В. Панова, аспірантка сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

КРАДІЖКА, ПОЄДНАНА ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ЯК ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ

На основі системного підходу проаналізовано явище крадіжок, поєднаних із проникненням у житло.

Ключові слова: крадіжки, житло, інституціоналізація, системність.

Постановка проблеми. Злочини проти власності становлять основний масив зареєстрованих в Україні злочинів. Їх частка перевищує 60%, а тому вони значною мірою визначають структуру та стан злочинності у державі в цілому. Серед злочинів проти власності найпоширенішими є крадіжки. Майже кожна четверта крадіжка поєднана із проникненням у житло. Даний різновид крадіжок має підвищений ступінь суспільної небезпечності, оскільки вони одночасно посягають на відносини власності і недоторканність житла. Крадіжки із житла давно стали масовим явищем соціальної дійсності, що загрожує майновій і житловій безпеці значної частини населення. Однак досі вони досліджувалися лише на рівні окремої групи злочинів, а не на рівні явища, що має ознаки системності.

Аналіз досліджень. У кримінальному праві дослідженням крадіжок як однієї із форм викрадань займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені як: М. І. Бажанов, Г. М. Борзенков, В. О. Володимиров, С. О. Єлисеєв, В. О. Ємельянов, Л. М. Кривоченко, В. І. Литвинов, Ю. І. Ляпунов, П. С. Матишевський, А. А. Пінаєв, Л. М. Прозументов, С. М. Кочої, С. О. Солодовніков та ін. Окремі питання запобігання крадіжкам, у тому числі поєднаними із проникненням до житла, висвітлювалися у роботах М. М. Баранова, Ю. І. Битко, Г. М. Борзенкова, Ю. В. Бишевського, В. І. Гладких, Б. М. Головіна, В. В. Губанова, О. І. Гурова, В. Д. Єрмакова, Т. Р. Сабітова, О. І. Пашина та ін.

Мета дослідження полягає в аналізі крадіжок, поєднаних із проникненням у житло як системного явища соціальної дійсності.

Визначення природи крадіжки, поєднаної із проникненням у житло, як явища соціальної дійсності, передбачає дослідження її ролі та місця у системі злочинності. Як справедливо зазначає В. Ф. Оболенцев, обґрунтування системного характеру злочинності має принципове значення, оскільки це відкриває можливість моделювання злочинності, що передбачає роботу з відбиття інформації про історію розвитку, мету існування, зовнішнє середовище, змістовний (елементний) склад, структуру, характер зв'язків між структурними елементами, ресурси досліджуваної системи тощо¹. Отже, не викликає сумнівів той факт, що системний підхід відкриває суттєві перспективи у дослідженні явища злочинності, надаючи можливість описувати статистичні закономірності його детермінації, структури та наслідків, здійснити функціональний аналіз та прогнозувати поведінку системи з метою запобігання посиленню дії криміналу та покращення функціонування суспільства².

Крадіжка як соціально-правове явище, образно кажучи, не визнає кордонів. У плані кримінологічної географії вона присутня всюди. До того ж, як зазначалося вище, крадіжка є наскрізним у часі явищем, вона відома, мабуть, із біблейських часів. Як основа корисливої злочинності, передавальна ланка кримінального досвіду одними поколіннями злодіїв наступним поколінням, що в цілому забезпечує живучість злочинних ідей та звичаїв, крадіжки виникли навіть не десятки, а сотні років тому³. Відмітимо, ще за законодавством періоду Середньовіччя (наприклад, за Руською Правдою), найнебезпечнішим різновидом крадіжки визнавалася крадіжка майна, вчинена у нічний час із *клеті*, тоб-

¹ Оболенцев В. Ф. Системні властивості злочинності: базові міркування / В. Ф. Оболенцев // Системний підхід у дослідженні злочинності : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви ; уклад. В. Ф. Оболенцев. – Х. : Вид. Кім Д. С., 2013. – С. 7.

² Ківва Ф. В. Використання системного методу у науці: історія та сучасна практика / Ф. В. Ківва // Системний підхід у дослідженні злочинності : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви ; уклад. В. Ф. Оболенцев. – Х. : Вид. Кім Д. С., 2013. – С. 15.

³ Докладніше див.: Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М. : Юрид. лит., 1990. – 304 с.

то із дерев'яної споруди (житлового будинку, амбару, комори при будинку)¹.

Аналіз і сьогоденної нормативно-правової бази будь-якої країни, й минулих часів свідчить про неодмінну увагу законодавця до протиправного заволодіння майном, що знаходиться у чужій власності. Ці спостереження можна поширити й на випадки вчинення крадіжки, поєднаної із проникненням у житло. У структурі крадіжок, які завжди залишалися масовим явищем, переважає саме останній їх різновид. При цьому усталеним залишається спосіб заволодіння майном при даному різновиді крадіжки – доступ до чужого майна, що знаходиться у конструктивно відокремленому від доступу сторонніх осіб просторі, з обов'язковим проникненням у цей простір, тобто у житло. Змінною складовою виявляється лише виникнення нових конструктивних споруд, в яких зберігається чуже майно (наприклад, квартири у багатоповерхових будинках, автофургони, що виконують роль стаціонарного житла, та ін.) і до яких злочинці здійснюють протиправне вторгнення з метою заволодіння певним майном. У незмінності же самого способу реалізації «технічної» частини крадіжки, поєднаної із проникненням у житло, вбачається ознака системності зазначених крадіжок як явища кримінальної дійсності.

Поряд із грабежами, розбоями, шахрайством та вимаганням крадіжка, поєднана з проникненням у житло, традиційно входить до системи так званої загальнокримінальної корисливої злочинності, яка, маючи багатовікову історію, сприяє накопиченню досвіду вчинення характерних для неї діянь та появі нових форм їх вчинення, розробці, закріпленню й розвитку традицій, звичаїв та системи поглядів, що виправдовують крадіїв, формуванню кримінальної субкультури та ін. Як небезпечний слід визнати той факт, що сьогодні відбувається розширення соціальної бази корисливої злочинності. Так, низький рівень доходів переважної частини населення України змушує вдаватися до вчинення крадіжок із проникненням у житло все більшу кількість у минулому законослухняних громадян, серед яких значною є питома вага неповнолітніх злочинців та злочинців молодого віку. На сьогодні крадіжки – не лише відносно

¹ Судебники 15–16 вв. – М. ; Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1952. – С. 20.

масова злочинна діяльність, а їм притаманний і найбільший рівень рецидиву серед усіх інших видів злочинності.

Висловлене свідчить про те, що крадіжки, поєднані з проникненням у житло, у системі явища більш загального характеру, яким виступає злочинність у цілому, відіграють помітну роль, оскільки питома вага цих злочинів у структурі останньої є значною, вони поширені на всій території країни та вчиняються у будь-який час. Таким чином, ознаки системності в крадіжках, як явищі кримінальної дійсності, вбачається в тому, що вони: 1) впливають на структуру сучасної злочинності держави; 2) виділяють фрагмент соціальної структури суспільства (певна частина населення), якому властиві генетичні зв'язки з визначеним видом злочинності¹; 3) виявляються одним із системоутворюючих чинників формування й становлення злочинної «кар'єри» багатьох рецидивістів². До останньої ознаки системності крадіжок слід додати, що за даними авторів навчального посібника «Кримінологія. Особлива частина» (Запоріжжя, 2012), серед квартирних крадіг певну частину становлять «випадкові» злочинці, для яких крадіжка є нехарактерним епізодом, проте більшість із них – злодії-рецидивісти³.

У спеціальній літературі відмічається, що основною об'єднуючою ознакою крадіжок є їх корислива спрямованість, прагнення злочинця отримати незаконні матеріальні блага, вигоди від вчинюваного злочину⁴. Таким чином, корисливу мотивацію вчинення особою відповідних протиправних дій можна визначити як системоутворюючий чинник крадіжок як явища кримінальної діяльності. В основі цієї мотивації стоїть користолоубство, що виступає внутрішнім змістом корисливості як феномену суспільного

¹ Рущенко І. П. Преступність: система или системный подход? / І. П. Рущенко // Системний підхід у дослідженні злочинності : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви ; уклад. В. Ф. Оболенцев. – Х. : Вид. Кім Д. С., 2013. – С. 46.

² Докладніше див.: Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареева. – Х. : Право, 2009. – С. 56–57, 61.

³ Абакумова Ю. В. Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. / Ю. В. Абакумова, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 42.

⁴ Кримінологічний довідник : довід. вид. / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джузі і О. М. Литвинова. – Х. : Діса Плюс, 2013. – С. 207.

буття. За справедливим висловом Б. М. Головкина, корисливість є стереотипом суспільної свідомості, сформованим історичним досвідом привласнення додаткового продукту праці. Інтеріоризація корисливості у внутрішній план свідомості на індивідуальному рівні зумовлює виникнення користолюбства як соціально обумовленої стійкої особистісної риси, що виражає нав'язливе прагнення до безеквівалентного привласнення матеріальних благ та становить причинну основу цілепокладання, що знаходиться в основі логічної моделі злочинної активності¹. Наведена трансформація конкретного феномену суспільного буття у внутрішню якість певних вчинків особи, якою пояснюється природа мотивації її діянь, на наш погляд, точно відбиває сутність крадіжок, поєднаних із проникненням у житло. Щодо часу виникнення корисливості важливо підкреслити, що корисливість (як деформація суспільної свідомості і психології, змістом якої є протиріччя між прагненням людей отримувати матеріальну вигоду та необхідністю це робити законним шляхом) з'являється паралельно зі становленням інституту власності, закріпленням індивідуальної приналежності майна, визначенням його номінальної вартості та здатності бути товаром².

Значення крадіжок, поєднаних із проникненням у житло, у системі злочинних проявів полягає так само і в тому, що цей різновид злочинності міцно пов'язаний із професійною злочинністю. Квартирні крадіжки є традиційними для професійної злочинності діяннями, яка, у свою чергу, «своїм корінням сягає загальнокримінальної корисливої злочинності»³. Як справедливо підкреслював І. М. Даньшин, аналізуючи вікові особливості професійних злодіїв, згідно з даними вибіркового дослідження більшість нинішніх професійних злочинців – це люди молодого (іноді неповнолітнього) й середнього віку. Найбільшу частку серед них становлять осо-

¹ Головкин Б. М. Понятійна визначеність корисливої насильницької злочинності – теоретична складова підвищення ефективності запобіжного впливу / Б. М. Головкин // Правові засади ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф. (15 трав. 2008 р.) / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2008. – С. 267.

² Головкин Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкин. – Х. : Право, 2011. – С. 16.

³ Даньшин І. М. Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис) / І. М. Даньшин. – Х. : Акта, 2002. – С. 16–17.

би у віці 19–35 років (77%). Питома вага крадіжок із проникненням до помешкання в цій віковій групі становить 70%, викрадань антикваріату й культурних цінностей – 90%. Наведені дані насторожують, оскільки, здавалося б, злочинний промисел передбачає наявність широких та міцних злочинних знань, навичок та умінь, що досягається звичайно в зрілому віці. Так було принаймні в 1930–1960-х рр. Однак сучасні професіонали помолодшали, а це свідчить про зростання їхньої суспільної небезпечності¹.

Таким чином, для осіб, що вчиняють квартирні крадіжки, властивим є кримінальний професіоналізм, усталена злочинна спрямованість, орієнтація на заволодіння значними матеріальними цінностями та розрахунок на злочинну кооперацію у вигляді мережі скупників викраденого та приховування їх злочинної діяльності з боку інших осіб, системність у учиненні злочинних діянь даного виду та ін.

Ознаки системності в явищі кримінальної дійсності, про яке йдеться, проявляються у здатності цієї злочинності забезпечувати існування у суспільстві організованої злочинності. Це відбувається, наприклад, шляхом: формування із грошей та інших матеріальних цінностей, викрадених квартирними крадіжками, «зłodійських общаків»; підтримання злочинної діяльності мережі скупників викраденого; створення умов для подальшої легалізації грошей, цінностей та іншого майна, що мають злочинне походження; установлення та укріплення корупційних зв'язків із представниками державних і правоохоронних органів; забезпечення матеріально-фінансового й організаційного утримання злочинних угруповань тощо. Як зворотна реакція – у даному зв'язку з'являється попит на такі злочини, без яких не може існувати корупція, «тіньова» економіка, різні злочинні спільноти². Тому марно у спеціальній літературі зазначається, що відбувається серйозна несприятлива якісна трансформація злочинності. Остання виражається у продукуванні її організованих форм і підвищенні рівня кримінального професіоналіз-

¹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Дальшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед ; за ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – С. 293.

² Богомолов А. А. Вымогательство в системе преступлений против собственности. Криминологический анализ и предупреждение / А. А. Богомолов. – М. : Моск. ун-т МВД России, 2007. – С. 141.

му: аналіз боротьби із крадіжками із житла показує, що найнебезпечнішою тенденцією у середовищі квартирних крадіїв є їх протидія органам внутрішніх справ шляхом об'єднання в організовані, добре законспіровані злочинні групи¹.

Сьогодні крадіжки визначають структуру всієї злочинності. Зростання чи зниження їх рівня обов'язково відобразиться на загальній структурі злочинності. Завдяки превалюванню в загальній масі всіх крадіжок тих із них, що поєднані з проникненням у житло, процеси будь-яких змін у структурі злочинності в цілому відбуваються за рахунок кількісних змін саме цієї частини крадіжок. Як відомо, подібні процеси є характерними для системних явищ. Таким чином, зазначені крадіжки здатні визначати тенденції розвитку злочинності в країні на майбутній час, оскільки, як показано вище, структура злочинності залежить від внутрішніх процесів на рівні окремих (у даному разі крадіжок) видів злочинності. Висловлене є ще одним свідченням прояву системності у природі даного різновиду злочинності.

Сьогодні велику масу засуджених у виправних установах складають крадії. Саме ці засуджені створюють психологічний клімат у місцях позбавлення волі, формують відповідний менталітет засуджених, виступають провідниками ідей та принципів кримінального світу, виявляються так званою «школою злочинності» та ін. Особливим авторитетом серед осіб, які відбувають покарання, користуються «зłodії у законі». Самою назвою цієї категорії злочинців підкреслюється їх значущість у злочинній ієрархії. Отже, це свідчить про вплив зазначеної маси засуджених на процес відбування-виконання покарань, пов'язаних із позбавленням або обмеженням волі, що потребує відповідного системного реагування з боку адміністрації виправних установ. У практичній площині знання й врахування системних властивостей даного виду злочинності дозволить відійти від уявлення про запобігання злочинності як сукупності непередбачуваних подій злочинних проявів до більш продуманої та раціональної нейтралізації системних зв'язків між ними.

¹ Бражников Д. А. Уголовно-правовое и криминологическое противодействие кражам, совершаемым с незаконным проникновением в жилища организованными преступными группами : монография / Д. А. Бражников, В. В. Бычков. – М. : Юрлитинформ, 2014. – С. 3.

Висновок. Дослідження крадіжок, поєднаних із проникненням у житло, як явища соціальної дійсності дозволяє зробити висновок про наявність у ньому ознак системності. Ці злочини поєднують однорідні форми викрадень чужого майна через злочинну діяльність корисливого спрямування, а також є початковим етапом «кар'єри» рецидивістів. Крадіжки із житла фактично стали інститутом незаконного збагачення для широкого загалу людей.

На основе системного подхода проанализировано явление краж, связанных с проникновением в жилище.

On the basis of systematic approach to the analyzed phenomenon of burglary combined with the entry into the dwelling.

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем злочинності та її причин НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол №11 від 20 листопада 2013 р.).
Рецензент – доктор юридичних наук, професор
Б. М. Головкін.*